

‘Bij vlagen loepzuiver’

INAUGURELE REDE DOOR PROF. DR. PETER JAN SCHELLENS

Br

49220

Radboud Universiteit Nijmegen

INAUGURELE REDE

PROF. DR. PETER JAN SCHELLENS

In allerlei teksten proberen schrijvers hun lezers van hun standpunten te overtuigen. Niet alleen in reclame en verkiezingstoespraken, maar ook in recensies, commentaren en bijdragen aan opiniepagina's. Het democratisch debat leeft van pogingen om elkaar op andere gedachten te brengen.

Daarbij gebruiken de deelnemers niet alleen zo sterk mogelijke argumenten om elkaar te overtuigen, maar ze kiezen ook voor stilistische middelen om hun standpunten kracht bij te zetten: *zuiver wordt loepzuiver*, een maatregel die *de kans op werkloosheid* vergroot wordt *een recept voor massawerkloosheid*. In een dergelijke intensieve stijl wordt minister Verdonk *autistisch* genoemd en staan ziekenhuizen *bol van de bureaucratie*.

Onderzoek moet uitwijzen hoe lezers en toehoorders een onderscheid maken tussen sterke en zwakke argumenten, en welke stilistische middelen een tekst overtuigend maken of juist averechts werken. Het onderzoek in het vakgebied Taalbeheersing kiest met dergelijke onderzoeksvragen voor een retorische oriëntatie op taalgebruik.

Peter Jan Schellens (1949) studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en Algemene taalwetenschap aan de Universiteit Utrecht. Van 1986 tot 2004 was hij hoogleraar Taalwetenschap, gericht op communicatieve aspecten van wetenschap, techniek en samenleving, aan de Universiteit Twente. Deze oratie spreekt hij uit bij de aanvaarding van de leeropdracht Taalbeheersing van het Nederlands aan de Radboud Universiteit.

Radboud Universiteit Nijmegen

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK NIJMEGEN

230000 1363 7072

'BIJ VLAGEN LOEPZUIVER'
OVER ARGUMENTATIE EN STIJL IN BETOGENDE TEKSTEN

*Aan mijn vader,
Theo Schellens, 1909-1999*

'Bij vlagen loepzuiver'

Over argumentatie en stijl in betogende teksten

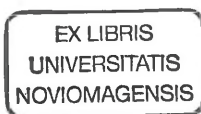
Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Taalbeheersing van het Nederlands aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit Nijmegen op vrijdag 19 mei 2006

door prof. dr. Peter Jan Schellens

Bz

49220

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen
Drukwerk: Thieme MediaCenter Nijmegen

ISBN 90-9020755-4

ISBN 978-90-9020755-1

© Prof. dr. Peter Jan Schellens, Nijmegen, 2006

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

Mijnheer de rector magnificus, geachte aanwezigen,

Het waren mooi verzorgde optredens van David Crosby en Graham Nash, eerder dit jaar in Amsterdam. De samenzang was bij vlagen loepzuiver, en hoewel het duo een nieuwe plaat te promoten had, bleef er genoeg ruimte voor die niet kapot te krijgen liedjes die ze samen of met Stephen Stills en Neil Young op de plaat hadden gezet. (Gijsbert Kamer. *De Volkskrant*, 7 juni 2005)

Dit voorbeeld illustreert de twee kanten van betogende teksten waarover ik het in deze openbare les met u wil hebben: argumentatie en stijl.

Allereerst de argumentatie. Dit fragment is de inleiding van een recensie. Er wordt een positief oordeel verwoord over een aantal eerdere concerten van Crosby en Nash. Dat oordeel wordt niet expliciet uitgesproken, maar we kunnen toch uit deze passage opmaken dat Gijsbert Kamer de eerdere optredens goed of tenminste de moeite waard vond. Daarvoor geeft hij drie argumenten: ze waren 'mooi verzorgd', 'bij vlagen loepzuiver' en er werden 'niet kapot te krijgen' liedjes gezongen. Lezers die de concerten hebben bijgewoond, kunnen nu nagaan of ze het met die argumenten eens zijn en het positieve oordeel met Kamer delen. Lezers die er niet geweest zijn – en dat zijn natuurlijk de meesten van u – kunnen nagaan of ze de drie argumenten tezamen voldoende vinden voor een positief oordeel over die eerdere concerten. In het eerste deel van mijn betoog zal ik ingaan op soorten argumentatie in betogende teksten en de normen die lezers hanteren om die argumentatie te beoordelen.

Maar er wordt in dit fragment niet alleen geargumenteed, er wordt ook gestileerd. Dat zit hem vooral in de woordkeus van Kamer. De eerdere optredens waren in zijn woorden niet alleen maar 'verzorgd' maar 'mooi verzorgd'. De samenzang was niet zo maar 'zuiver', maar 'loepzuiver'. Dat was bovendien niet 'soms' of 'af en toe' het geval maar 'bij vlagen'. Ten slotte zongen ze geen blijvende succesnummers, maar 'niet kapot te krijgen liedjes'. Door een dergelijke woordkeus worden de uitgesproken oordelen stilistisch kracht bij gezet. In het tweede deel van mijn betoog zal ik ingaan op dergelijke stilistische middelen en de mogelijke effecten ervan op de lezers.

1. ARGUMENTATIE IN BETOGENDE TEKSTEN: EVALUATIECRITERIA IN DE PRAKTIJK

Ik wil u eerst een aantal voorbeelden voorleggen van argumentatie zoals we die in betogende teksten kunnen tegenkomen.

Forse inzet van kernenergie leidt tot het terugdringen van het broeikaseffect. Prof.dr. J. Verhoef, hoogleraar kernfysica aan de TU Delft, heeft nog onlangs aangetoond dat bij gelijkblijvend energieverbruik verdubbeling van het aantal kerncentrales in Europa tot 15 procent reductie van de CO₂ uitstoot en daarmee tot het terugdringen van het broeikas-effect kan leiden.

Actrice Victoria Koblenko vindt de roep om nieuwe kerncentrales 'achterlijke spierballen-politiek.' Koblenko, zelf van Oekraïense nationaliteit: 'Dat juist Oekraïne nieuwe kerncentrales wil bouwen is bizar, maar wel begrijpelijk. Het land is arm en afhankelijk van buitenlandse energie. Maar Nederland heeft als modern, rijk land voldoende geld en technische kennis om schone energie te produceren. (*De energiekrant*. Februari 2006)

In het eerste voorbeeld moeten we op gezag van (de gefingeerde) collega Verhoef aannemen dat kerncentrales het broeikaseffect kunnen terugdringen. In het tweede voorbeeld moeten we op basis van de (niet gefingeerde) actrice Koblenko, bekend van *Goede Tijden Slechte Tijden*, aannemen dat Nederland rijk en knap genoeg is om het zonder kernenergie te kunnen stellen. In beide gevallen doet de schrijver een beroep op een autoriteitsargument, een simpel argumentatieschema dat als volgt kan worden weergegeven:¹

Autoriteit A zegt P

Dus: P is juist/acceptabel

U heeft natuurlijk snel uw evaluatie van de gegeven voorbeelden al uitgevoerd. Afgaande op uw vooroordelen ten opzichte van soapsterren en onder de indruk van de toga's hier op het podium, geeft u de voorkeur aan prof. Verhoef. Maar waarom eigenlijk? Laat ik er nog bij vertellen dat in *De Energiekrant* ook nog wordt gemeld dat Koblenko's vader na de ramp in Tsjernobyl (Oekraïne) drie maanden verplicht aan de schoonmaak van het rampgebied heeft meegewerkt en dat Koblenko zich inzet voor de slachtoffers van de ramp. Doen dit soort gegevens ertoe? Met andere woorden: wanneer levert een beroep op een autoriteit een aanvaardbaar argument op en wanneer niet?

Ik geef nog twee andere voorbeelden:

De Nederlandse consument zal in de komende jaren steeds meer gebruik gaan maken van thuiswinkelmogelijkheden op internet. Het aantal mensen met internetverbinding neemt nog steeds toe.

Nederlandse consumenten zijn liever lui dan moe en steeds meer winkels breiden hun digitale voorzieningen uit. De klant zal in de komende jaren dan ook steeds vaker voor de gemakkelijkste weg kiezen: thuis shoppen achter de pc.

In beide gevallen wordt voorspeld dat het winkelen via internet de komende jaren zal toenemen. In beide gevallen wordt in het argument gewezen op een oorzaak of een samenstel van oorzaken die dat effect kunnen bewerkstelligen. Hier wordt gebruik gemaakt van een argumentatieschema van oorzaak naar gevolg.²

A is het geval

(dingen als) A (veroorzaken) veroorzaakt in het algemeen (dingen als) B

Dus: B is waarschijnlijk

We hebben nu twee argumentatieschema's leren kennen, zoals ze in de argumentatietheorie worden onderscheiden. Over de typologie van dergelijke schema's, het aantal en de soorten die kunnen worden onderscheiden is uiteraard discussie mogelijk. Daar ga ik hier niet op in.³ Het uitgangspunt bij de meeste typologieën is dat argumentatieschema's pas van elkaar moeten worden onderscheiden als de bijbehorende evaluatiecriteria verschillen. In bovenstaande voorbeelden gelden in ieder geval de volgende van elkaar te onderscheiden evaluatievragen:⁴

- Is autoriteit A deskundig op het terrein van uitspraak P?
- Is de genoemde oorzaak / zijn de genoemde oorzaken een voldoende voorwaarde voor het optreden van het voorspelde gevolg?

De eerste vraag is alleen een relevante vraag bij de eerste twee voorbeelden, de tweede is relevant bij de andere twee. Vanuit een normatief perspectief lijkt dat een sluitende reden om schema's en bijbehorende beoordelingscriteria van elkaar te onderscheiden. En daarmee zou het verschil tussen de hier gepresenteerde schema's afdoende zijn ondersteund.

Helaas doet zich bij dergelijke overwegingen steeds een serieuze complicatie voor: het abstractieniveau waarop men schema's en vragen definieert, bepaalt het aantal onderscheiden soorten. Men zou de gegeven voorbeelden ook kunnen evalueren aan de hand van de volgende drie evaluatievragen:

- Is het gegeven aanvaardbaar?
- Is het relevant?
- Is het voldoende?

Met die vragen vallen de gegeven voorbeelden prima te beoordelen. Waarom zouden we dan onderscheid maken tussen het autoriteitsargument enerzijds en het argument van oorzaak naar gevolg anderzijds? Met deze drie evaluatievragen op zak kunnen we de specificatie van schema's helemaal achterwege laten.⁵

Tot dusver zijn de overwegingen die de revue zijn gepasseerd, typerend voor wat in een normatieve argumentatietheorie aan de orde is: wat onderscheidt redelijke van onredelijke vormen van argumentatie? Maar wat betekenen al deze argumentatietheoretische overwegingen nu voor de lezer? Welke rol spelen argumentatieschema's in de verwerking van een betogende tekst? Daarmee verschuift de vraagstelling van een normatieve vraag naar een psychologische. De vraag naar wat redelijk is, maakt plaats voor de vraag naar wat taalgebruikers doen als ze de argumentatie in een betogende tekst beoordelen. In het NWO-programma waaraan Ester Šorm, Rian Timmers, Hans Hoeken en ik sinds afgelopen zomer werken, proberen we een brug te slaan tussen die normatieve en psychologische vraag. We onderzoeken in hoeverre de lekencriteria bij verschillende soorten argumentatie overeenkomen met de criteria die daarvoor in de normatieve argumentatietheorie zijn geformuleerd.

Om u iets van die brug in aanbouw te laten zien, moeten we eerst een uitstapje maken naar de zogenoemde *dual process*-theorieën over de verwerking van persuasieve boodschappen. Het *Elaboration Likelihood Model* (ELM) van Petty en Cacioppo en het *Heuristic Systematic Model* (HSM) van Chaiken zijn daarvan het meest bekend.⁶ Volgens deze veel geciteerde modellen kan de verwerking van persuasieve teksten op twee manieren plaatsvinden: de ene theorie zet een perifere tegenover een centrale route, de andere een heuristische naast een systematische, maar ze komen grotendeels op hetzelfde neer. Wanneer de ontvanger niet in staat of niet gemotiveerd is om veel cognitieve energie te stoppen in de verwerking van een boodschap, kiest hij voor de perifere of heuristische route. Hij bepaalt zijn standpunt in de onderhavige kwestie door af te gaan op enkele perifere kenmerken van de tekst en een enkele vuistregel of heuristiek toe te passen. Bij perifere kenmerken moeten we volgens de theorie denken aan niet-inhoudsgerelateerde eigenschappen: is de bron geloofwaardig, leest het een beetje prettig, worden er flink wat argumenten gegeven? Heuristieken zijn zoekregels die de kans op een bepaald gewenst resultaat vergroten maar niet garanderen. De toegepaste heuristieken zijn hier dan wat oppervlakkige evaluatiecriteria die niet al te veel van de lezer vergen: als een geloofwaardige bron het zegt, zal het wel waar zijn; als iets prettig leest, zal het wel kloppen; als er veel argumenten zijn te geven, moet het wel juist zijn. In dergelijke gevallen doet de lezer geen poging om de geboden informatie en argumentatie op basis van zijn kennis van de wereld en zijn eigen waarden en normen te evalueren. Hij is daardoor relatief snel en zonder al te veel moeite klaar met zijn oordeelsvorming. Daar tegenover staat de centrale route. Wanneer de kwestie de lezer meer belang inboezemt en hij is in staat en gemotiveerd om meer cognitieve energie te stoppen in de verwerking van de boodschap, dan gaat hij volgens het model 'elaboreren': de oordeelsvorming vindt dan plaats op grond van een zorgvuldige afweging van argumenten. De voors en tegens worden beoordeeld en afgewogen door een verband te slaan met wat de ontvanger al weet en vindt van de wereld.

In het verschil tussen perifere en centrale route speelt de kwaliteit van argumentatie een doorslaggevende rol: bij perifere verwerking doet de kwaliteit van de argumenten er niet toe; bij centrale verwerking moet dat uiteraard het verschil maken. In experimenteel onderzoek is daarvoor de nodige steun gevonden. Alleen lezers die centraal verwerken, zien een verschil tussen sterke en zwakke argumenten, lezers die perifeer verwerken, bijvoorbeeld omdat de kwestie hen geen enkel belang inboezemt, merken een verschil tussen zwakke en sterke argumenten helemaal niet op.

Nu is de theorie van Petty en Cacioppo niet erg specifiek over de cognitieve processen die zich afspelen bij centrale verwerking. Hoe vindt die zorgvuldige weging van argumenten plaats? Hoe maakt de verwerker in dat geval onderscheid tussen sterke en zwakke argumenten of tussen redelijke en onredelijke? Het is op dit punt dat we proberen een brug te slaan tussen normatieve theorieën over argumentkwaliteit en verklarende theorieën over beïnvloeding door middel van persuasieve teksten. De centrale vraag is of de normatieve onderscheidingen uit de argumentatietheorie, de argumentatieschema's en de evaluatievragen, zijn terug te vinden in de oordelen en beoordelingscriteria van de gewone taalgebruikers, wanneer we die in omstandigheden brengen die centrale verwerking uitlokken.⁷ Onze werkhypothese met betrekking tot centrale verwerking is grofweg: de centrale verwerker stelt vast welke argumentatieschema's in de boodschap zijn benut, stelt zich daarbij de passende evaluatievragen en komt op basis van zijn antwoorden daarop tot een oordeel over argumentatie en standpunt.

Hoe gaan we nu onderzoeken of de normen die samenhangen met argumentatieschema's daadwerkelijk een rol spelen in de centrale verwerking? Ons programma kent twee fases: een kwalitatief-analytische en een kwantitatief-experimentele fase. In de kwalitatieve fase brengen we participanten in focusgroepen in discussie met elkaar over de kwaliteit van argumenten. Uit de discussieprotocollen hopen we indicaties te halen over de gehanteerde normen. In de tweede fase gaan we in experimenteel onderzoek na of argumenten die aan de gevonden criteria voldoen, volgens de proefpersonen ook inderdaad redelijker of overtuigender zijn dan argumenten die daaraan niet voldoen. Ik kan u op dit moment nog alleen een eerste indruk geven van de eerste fase. Aan de hand van enkele voorbeelden kan ik u laten zien op wat voor resultaten we hopen in de eerste fase.

Samen met studenten bedrijfscommunicatie voerden we een aantal pilotonderzoeken uit om te bezien of de aanpak via focusgroepen inderdaad kans van slagen heeft.⁸ Daarin kregen de deelnemers een aantal argumenten van een bepaald type voorgelegd en moesten ze die ordenen van sterk naar zwak. Vervolgens vroegen we ze in een groep van vijf à zes personen (en anderen individueel) om de rangordening te verantwoorden en met elkaar in discussie te gaan bij verschillen van mening. (Andere participanten werd in een individueel interview gevraagd hun rangorde toe te lichten.)

Ik wil u nu aan de hand van enkele voorbeeldfragmenten uit de protocollen laten zien wat voor materiaal een dergelijke aanpak oplevert en hoe we uit de protocollen van de discussies en interviews iets te weten trachten te komen over de beoordelingscriteria die participanten hanteren. We keren daartoe terug naar kernenergie en het internet-shoppen.

Fragmenten uit de kernenergie discussie laten zien dat participanten soms evaluatiecriteria hanteren die specifiek zijn voor autoriteitsargumentatie. Participanten kregen onder meer de volgende argumenten voorgelegd. Ze moesten die samen met zeven andere in volgorde rangschikken van hoge naar lage kwaliteit.

Argument D:

Ruud van Wijk, de voorzitter van Greenpeace Nederland, is van mening dat het broeikas-effect het best bestreden kan worden door over te stappen op kernenergie.

Argument G:

Prof.dr. J. Verhoef, hoogleraar kernfysica aan de Technische Universiteit Delft, vindt dat onder bepaalde omstandigheden kernenergie een zekere bijdrage kan leveren aan het tegengaan van het broeikaseffect.

Ik ga eerst in op het tweede argument. Op de vraag wat zij als beste argument heeft genoteerd, antwoordt Marloes:

Marloes:

Dat is G, dat is de hoogleraar kernfysica aan de Technische Universiteit van Delft, die ...

Proefleider:

Waarom is dat voor jou het meest sterke argument om te ondersteunen?

Marloes:

Ten eerste omdat blijkt uit zijn voortitels, uit zijn functie blijkt dat het een deskundige is op het gebied van kernenergie. (...) Dat vind ik een overtuigend argument. Hij heeft het bestudeerd en waarschijnlijk vergeleken met andere manieren van energie opwekken. Dus hij weet waar hij het over heeft en heeft een goed onderbouwde mening daarover, denk ik.

Het is niet moeilijk om uit dit fragment af te leiden dat de participant zich bij haar oordeel laat leiden door de vraag: is de autoriteit waar hier een beroep op wordt gedaan, deskundig, weet hij waarover hij het heeft? Een dergelijk schemaspecifiek criterium komt nogal eens in de protocollen voor. Dezelfde casus kan echter dienen om te laten zien dat bij het autoriteitsargument nog andere criteria een rol spelen.

Martijn:

Ja, hij is van Greenpeace, dus hij is dan, dan neem ik aan dat hij zich daarin wel verdiept heeft.

Deze participant stelt ook een vanzelfsprekende eis: de opgevoerde autoriteit moet zich in de materie verdiept hebben. Het lidmaatschap of hier voorzitterschap van Greenpeace wordt beschouwd als een indicatie dat dat het geval is.

Maar de discussie over de Greenpeace-voorzitter brengt ook gecompliceerdere criteria aan het licht. Op de vraag waarom Mireille het Greenpeace-argument op de tweede plaats heeft gezet, reageert deze als volgt:

Proefleider:

De man van Greenpeace, de voorzitter Ruud van Wijk, die heeft ook een mening en die heb je dan op 2 gezet (...)

Mireille:

Ja

Proefleider:

Waarom heb je die dan op 2 neergezet?

Mireille:

Nou dat heeft maar één reden: omdat ie van Greenpeace is. Ik ken Greenpeace een beetje en ik bedoel en ik ben er ook een keer per ongeluk lid van geworden. En ik weet dat ze mordicus tegen kernenergie zijn dus het maakt niet uit met wat voor argumenten je aankomt. Het is alsof je tegen een stelletje Jehova's getuigen aan het babbelen bent. Ze willen het gewoon niet. Dus als de voorzitter zegt van jongens het kan eigenlijk best, dan is er iets aan de hand. Dan is er toch iets wat hem tot inkeer heeft gebracht. En dat zou een heel sterk argument kunnen zijn. Het is een beetje alsof de voorzitter van de SGP zegt dat God niet bestaat. Dat is niet normaal.

Hier wordt de geloofwaardigheid van de bron hoog ingeschat op grond van het feit dat hij een mening verkondigt die afwijkt van wat op grond van zijn positie verwacht mag worden. Het lijkt erop dat inconsistentie (of geringe voorspelbaarheid?) hier bijdraagt aan de geloofwaardigheid van de bron. In het algemeen wordt bij het autoriteitsargument juist de voorwaarde gesteld dat de opgevoerde autoriteit zichzelf *niet* tegensprekt. Een speciaal soort tegenspraak lijkt in het voordeel van de bron te kunnen werken. In een van de focusgroepen blijkt ook dat de deelnemers over dit evaluatiecriterium van mening verschillen:

Joost:

(...), maar ik dacht echt van huh, ik snap echt niet waarom hij dat zegt. Ze zijn zo fel tegen. Dan zou ik dat echt niet geloven (...).

(...).

Anne:

Ik denk van nou, als hij dat zegt. Ja dan heb ik zoiets, jij als absolute opponent, als jij daar mee komt, dan geloof ik je. Dan vind ik dat wel overtuigend.

(...)

Floor:

Ik weet het eigenlijk niet (...) Die Greenpeace die spreekt zichzelf eigenlijk wel ... Aan de ene kant is het geloofwaardig als hij dat zegt, omdat hij er absoluut geen belang bij heeft. Aan de andere kant slaat het ook helemaal nergens op. Want als hij vindt dat kernenergie het beste middel is, waarom ben je dan voorzitter van Greenpeace?

Joost laat zien dat hij het criterium consistentie hanteert: een autoriteit moet zichzelf niet tegenspreken. Anne vindt de inconsistentie juist bijdragen aan de geloofwaardigheid. En Floor brengt een nieuw element in het spel: iemand die nadrukkelijk afstand neemt van zijn eerdere uitspraken of van de opvattingen van de organisatie waarvoor hij staat, handelt niet in zijn eigen belang of in dat van zijn organisatie. En die belangeloosheid maakt hem geloofwaardig.

De kwestie op zich is interessant genoeg om na te denken over de vraag wanneer inconsistentie van de bekeerling bijdraagt aan diens geloofwaardigheid. Maar daar gaat het mij nu niet om. Deze protocolfragmenten maken duidelijk dat de participanten in focusgroepen en respondenten in interviews de beschikking hebben over een aantal schemaspecifieke evaluatiecriteria bij het autoriteitsargument. In trefwoorden: kennis van zaken, belangeloosheid, consistentie en soms inconsistentie. Dergelijke discussies maken het plausibel (mits ze met enige regelmaat worden aangetroffen in het materiaal) dat een schema voor het autoriteitsargument tot de cognitieve bagage van de participanten behoort en voorzien is van een aantal schemaspecifieke heuristieken voor de evaluatie ervan.

Voordat u nu denkt dat op deze manier alles plausibel valt te maken: protocolfragmenten kunnen ook in een andere richting wijzen. Om dat te laten zien keren we terug naar de discussie over internetshopen. Participanten kregen onder meer het volgende argument te beoordelen:

Argument F:

Nederlanders krijgen steeds meer de pest aan de bemoeizucht van winkelmedewerkers.

Dus: Nederlandse consumenten zullen steeds meer gaan thuiswinkelen via internet.

De deelnemers moesten zich net als in eerdere gevallen uitspreken over de kwaliteit van dit argument door het met een aantal andere argumenten te plaatsen in een rangorde. Die andere argumenten waren van hetzelfde type: argumentatie ter voorspelling, waarin op basis van de aanwezigheid van een oorzaak een gevolg wordt voorspeld. Het ging er dus hier om te achterhalen of er bij een verzameling argumenten van dat type specifieke evaluatiecriteria voor dat type aan het licht zouden treden. Dat is nog maar de vraag als we naar de volgende twee protocolfragmenten kijken:

Karel:

Ik kan me er eigenlijk best in vinden moet ik zeggen. In sommige winkels heb je zulke vervelende medewerkers waar je helemaal niets mee kan. Dan zoek ik het liever zelf uit.

Saskia:

Nou, ik ben winkelmedewerkster, dus misschien ... Ten eerste vind ik het niet waar en ten tweede vind ik dat geen reden om niets meer in de winkel te kopen, dus ...

Jet:

Of het niet waar is daar zal ik niets over zeggen, maar het is geen reden om het dan op internet te kopen.

Karel:

Nee. Het punt is dat ik daar het meeste last van heb in kledingzaken en het laatste wat ik via het internet zou kopen is kleding, dus ...

Anouk:

Ik zat nog te kijken naar punt F, dat mensen steeds meer de pest krijgen aan bemoeizuchtig winkelpersoneel. Je vraagt je dus af: is dat waar? En dan vervolgens is ook de link met dat je dan meer gaat winkelen via het internet ook vrij kort door de bocht vind ik. Hij is op beide punten slecht.

Mike:

Hij is dubbel zwak.

In deze discussiefragmenten zie ik geen enkele verwijzing naar evaluatiecriteria die specifiek zijn voor een voorspelling op basis van een verondersteld causaal verband. Eerder zie ik aanwijzingen voor criteria van algemenere aard. De participanten lijken twee algemene criteria in te brengen:

- Is het gegeven argument waar?
- Is het gegeven een reden om de conclusie aannemelijk te vinden?

Ze verschillen van mening over de waarheid van het argument: hebben mensen nou wel of niet de pest aan winkelpersoneel? Ze zijn het er vervolgens over eens dat die

ergernis geen reden is om te gaan internetshoppen. (Dat geldt ook voor Karel die aanvankelijk met het argument instemt omdat het gegeven volgens hem waar is, maar vervolgens net als Saskia en Jet het argument afwijst omdat het gegeven nog geen reden is om de conclusie aannemelijk te vinden.) Deze criteria zijn algemeen van aard, dat wil zeggen niet aan een specifiek soort schema gebonden. Ze weerspreken dus onze werkhypothese dat argumentatie ter voorspelling een psychologisch reëel schema is met bijbehorende evaluatiecriteria.

Dat maakt ons erop attent dat we rekening moeten houden met een 'gemengd' resultaat. Van de vele argumentatieschema's die theoretisch worden onderscheiden zullen sommige mogelijk gemeengoed blijken te zijn, inclusief specifieke evaluatiecriteria. Anderen zijn mogelijk normatief te verdedigen constructies die geen cognitief psychologisch correlaat hebben. Voor de evaluatie van argumentaties die niet corresponderen met een vertrouwd schema kan de taalgebruiker terugvallen op algemeen toepasbare evaluatiecriteria, zoals 'is het waar?' en 'slaat het ergens op?'

Ik hoop met deze voorbeelden duidelijk te hebben gemaakt dat protocollen van interviews en focusgroepen een rijke bron van informatie kunnen vormen over de argumentatieschema's en evaluatiecriteria die taalgebruikers inzetten als zij over de kwaliteit van argumenten moeten nadenken en discussiëren. Misschien bent u tegelijkertijd onder de indruk geraakt van de interpretatieproblemen die zich bij de analyse van dergelijk materiaal kunnen voordoen. Gelukkig hebben we twee voortvarende promovendi en nog drie jaar tot onze beschikking om vragen over kwantificeerbaarheid, betrouwbaarheid en validiteit van dergelijke analyses te beantwoorden.

Ons onderzoek moet dus straks iets gaan zeggen over de invulling van wat 'centrale verwerking' heet. Tegelijkertijd kan het ons ook inzicht geven in het verschil tussen heuristische of perifere en systematische of centrale verwerking. Wij vatten de evaluatievragen of -criteria bij verschillende soorten argumenten op als heuristieken. Ze helpen de taalgebruiker om in tekst en eigen kennis van de wereld informatie op het spoor te komen die een afgewogen evaluatie mogelijk maken. Daarmee verdwijnt het kwalitatieve verschil tussen perifere en centrale verwerking. Het is niet zo dat we enerzijds simpele heuristieken los laten op marginale verschijnselen of perifere cues en anderzijds argumenten wegen in een grotendeels duister elaboratieproces. In beide gevallen maken we in onze opvatting gebruik van heuristieken, alleen is de ene heuristiek arbeidsintensiever dan de andere: hij vergt de verwerking van meer of meer complexe informatie die de lezer uit de tekst en uit zijn langetermijngeheugen haalt en in de evaluatie met elkaar in verband brengt.

Die gelijkgeaardheid in de verwerking valt te illustreren aan de hand van het autoriteitsargument. Een autoriteitsargument is te evalueren op basis van de heuristiek: heeft het een witte jas of een toga aan, dan zal het wel waar zijn. Of staat er

prof.dr. voor zijn naam, dan zal het wel kloppen. Dat zijn geen compleet irrelevante heuristieken, maar ze vragen weinig informatieverwerking uit de tekst en doen nauwelijks een beroep op kennis van de wereld. Wie zich ook afvraagt of de autoriteit wel een uitspraak doet op zijn eigen terrein, moet al meer informatie verwerven uit de tekst over het werkveld van de deskundige, en uit zijn geheugen, over de relatie tussen werkveld en uitspraak. Wie zich ook nog afvraagt of de aangehaalde autoriteit wel geheel belangeloos is en zichzelf niet tegensprekt, gaat daarin nog verder.

Er is met andere woorden geen tweedeling tussen heuristische en systematische verwerking of tussen perifere cues en argumenten. Er zijn uiteenlopende heuristieken die meer of minder informatieverwerking vragen. En afhankelijk van motivatie en capaciteiten zal de ontvanger kiezen voor de inzet van bewerkelijker heuristieken in de evaluatie van betogende teksten. Daarmee sluit ons onderzoek aan op het pleidooi van Kruglanski & Thompson (1999) voor een unimodel. Hun centrale claim is dat perifere en centrale verwerking geen functioneel onafhankelijke processen zijn en dat het onderliggende proces hetzelfde is. Nieuw is dat wij de toepassing van heuristieken zien als kenmerkend voor dat onderliggende proces, ook als het gaat om informatie-intensieve verwerking.¹⁰

De heuristieken zijn ook nog in een ander opzicht interessant. Ze zijn vergelijkbaar met de *topoi* (*loci* of plaatsen), die in de klassieke retorica worden onderscheiden.¹¹ Dat zijn de plaatsen waar de redenaar zijn argumenten vindt. Het kunnen algemene topen ofwel gemeenplaatsen zijn, die in elke redevoering van pas kunnen komen, of specifieke topen die meer aan een genre of onderwerp zijn gebonden. Het zijn eigenlijk heuristieken *avant la lettre*. Zoals de topen de plaatsen zijn waar de spreker zijn argumenten vindt, zo zijn evaluatiecriteria hulpmiddelen waarmee de kritische toehoorder of lezer tegenargumenten vindt. Ook voor die toehoorder of lezer kunnen we algemene topen of heuristieken onderscheiden (Is het waar? Is het relevant?), naast specifieke topen die gebonden zijn aan een bepaald type argument (Is de autoriteit deskundig? Is hij consistent in zijn uitspraken?).

2. STIJL IN BETOGENDE TEKSTEN: TAALINTENSITEIT

Ik kom nu bij het tweede onderwerp waarvoor ik in deze oratie uw aandacht wil vragen: de stijl in betogende teksten. Stijl is een veel omvattend onderwerp, dat in taalbeheersingsonderzoek ook gelukkig steeds meer aandacht krijgt, zowel in handboeken als in onderzoek.¹² Ik wil me hier beperken tot één stilistisch verschijnsel in betogende teksten: taalintensiteit. Onder die noemer gaat het om de stilistische middelen, dat wil zeggen de formuleringsalternatieven, die een schrijver kan benutten om zijn standpunt kracht bij te zetten. Samen met Margot van Mulken heb ik in een eerste tekst-

analytisch onderzoek het werkterrein in kaart gebracht. Een voorbeeld om duidelijk te maken waar we het over hebben:

De verhalen van Van Hassel *staan vol met bij uitstek* ontheatrale zinnen (...).
(Arjan Fortuin. *NRC Handelsblad*, 10-6-2005)

De recensent had ook kunnen zeggen: 'De verhalen van Van Hassel bevatten veel ontheatrale zinnen', maar dat doet hij niet. De zinnen zijn niet zo maar 'ontheatraal' maar 'bij uitstek ontheatraal'. En de verhalen 'bevatten' niet 'veel' van die zinnen, maar '*staan er vol mee*'. Door de adverbiale toevoeging *bij uitstek* en de keuze voor de verbale uitdrukking *vol staan met* versterkt de schrijver het hier uitgesproken oordeel. Dergelijke stilistische versterkingen staan in het onderzoek naar beïnvloeding bekend onder de noemer 'taalintensiteit'. U kent dit verschijnsel in zijn excessieve vorm ook allemaal uit de politieke arena. Mevrouw Verdonk wordt dan niet verweten dat ze de argumenten van haar tegenstanders niet overneemt: ze wordt 'autistisch' genoemd. Ziekenhuizen hebben niet te maken met sterk gestegen kosten voor administratie en management, maar ze 'staan bol van bureaucratie'.

In experimenteel onderzoek naar het verschijnsel taalintensiteit wordt gekeken naar het effect ervan op de overtuigingskracht van persuasieve teksten. Is het nu zo dat een standpunt of argument dat met meer kracht onder woorden wordt gebracht, overtuigender is dan een zwakkere formulering van dezelfde boodschap? Helaas zijn de gevonden antwoorden op die vraag niet eenduidig: soms werkt het, soms werkt het niet. Dan is natuurlijk de volgende vraag: onder welke omstandigheden werkt het wel of niet? Enkele antwoorden op die vraag, waarvoor ook enige empirische steun is gevonden zijn de volgende:¹³

- Bij een geloofwaardige bron werkt taalintensivering overtuigend; bij een minder geloofwaardige bron niet.
- Bij ontvangers met een voorkeur voor geïntensiveerd taalgebruik werkt het wel; bij anderen niet.
- Bij een kleine afstand tussen de opinies van de ontvanger en de bron werkt het wel; bij een grote afstand tussen de opinies van ontvanger en bron werkt het niet of zelfs averechts.

Maar afgezien van deze lijnen zijn er toch veel verwarrende en elkaar tegensprekende resultaten. Wie goed naar het experimentele materiaal kijkt, ziet dat de intensieve en niet-intensieve versies van de teksten waarmee geëxperimenteerd wordt, op veel punten tegelijkertijd van elkaar verschillen, zowel inhoudelijk als stilistisch. En in elk experiment wordt taalintensiteit weer op een andere manier gemanipuleerd. Dat zou de ver-

warrende resultaten wel eens kunnen verklaren. In onze onderzoekslijn is daarom de strategie: eerst in tekstanalytisch onderzoek het verschijnsel in kaart brengen – experimenteel onderzoek naar de effecten ervan is daarna pas weer zinvol.

We hebben met dat tekstanalytisch onderzoek een begin gemaakt, voortbouwend op eerder werk van Jan Renkema en Henk Pander Maat.¹⁴ We analyseerden in totaal 30 teksten, 15 recensies en 15 hoofdredactionele commentaren (uit *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* van 6-11 juni 2005). Als analysecategorieën gebruikten we de categoriserings van Renkema en Pander Maat. Aan de hand van ons materiaal valt een indruk te geven van de reikwijdte van het verschijnsel taalintensiteit. Ik ga een paar stilistische middelen met u bespreken en presenteren enkele eerste inzichten.

Het gaat bij versterking van standpunten en argumenten in de recensies en commentaren die wij analyseerden vrijwel altijd om de versterking van een waardeoordeel. Of dat per definitie het geval is, laat ik hier buiten beschouwing.¹⁵ De meest elementaire versterking treffen we daarom aan in de vorm van een adverbiale versterking van positieve of negatieve adjectieven:

Dat is een goed boek
 Dat is een *erg* goed boek
 Dat is een *verschrikkelijk* goed boek

Maar de intensivering kan ook tot uitdrukking komen in de keuze van een ander adjectief of in hetzelfde adjectief met een versterkend prefix:

Dat is een goed boek
 Dat is een *fantastisch* boek
 Dat is een *steengoed* boek

In de kern van de zaak hebben we daarmee het verschijnsel te pakken. Versterkende adverbia en adjectiva bij oordelende uitspraken vormen ongetwijfeld het standaardrepertoire. Maar in de praktijk van recensie en commentaar ziet dat er toch wat ingewikkelder en subtieler uit:

Knap en aanstekelijk is de manier waarop de auteur de personages *elk hun eigen stem geeft* – Michael de intellectueel, Astrid het pubermeisje, enzovoort – en vooral de wijze waarop ze Amber haar levensverhaal laat vertellen (...). (Hans Bouman, *De Volkskrant*, 10-6-2005)

De recensent vindt 'de manier waarop de auteur de personages een eigen stem geeft' geslaagd, maar hij kiest niet voor dat slappe adjectief maar voor '*knap en aanstekelijk*'.

Knap maakt duidelijk dat de schrijver op een intelligente manier met die verschillende stemmen omspringt. *Aanstekelijk* geeft vermoedelijk aan dat de lezer door die verschillende stemmen geboeid raakt. Pander Maat heeft in zijn categorisering van wervende elementen een onderscheid gemaakt tussen adjectieven die de eigenschappen waarop het oordeel berust niet prijs geven en adjectieven die dat wel doen. *Knap* en *aanstekelijk* zijn adjectieven die in tegenstelling tot *goed* en *geslaagd* iets van de achterliggende criteria laten zien. Door twee van die specifieke adjectieven te gebruiken én ze ook nog eens voorop te plaatsen is het oordeel hier versterkt. Maar ook de andere intensiveringen zijn hier niet van de standaardvorm. Dan had de recensent geschreven: *erg knap* en *uitermate aanstekelijk*. Dat de personages hier een eigen stem krijgen, wordt versterkt doordat *een eigen stem* plaats maakt voor *elk hun eigen stem*. En door het vooral in de laatste deelzin wordt duidelijk dat de eigen stem van Amber nog knapper en aanstekelijker is dan die van Michael en Astrid. Versterkende adjectieven en adverbia kunnen dus heel wat subtieler worden gebruikt dan in de standaardvorm waar we van uitgingen.

Maar er is meer. Pander Maat kon in zijn analyse van wervende elementen in persberichten goeddeels volstaan met adjectiva en adverbia als versterkers. Zij vormden 88 procent van het totaal aantal intensiveerders. In onze genres (recensies en commentaren) en in de verhalende tekstjes die Renkema analyseerde, zijn de mogelijkheden daarmee echter beslist niet uitgeput. Drie intensiveringsmiddelen wil ik nog graag met u bekijken: intensiverende substantiva, verba en beeldspraak. Ik geef nu steeds twee voorbeelden, één uit een hoofdredactioneel commentaar, één uit een recensie.

Het opleggen van een dergelijke standaard aan de nieuwe Oost-Europese landen is een *recept* voor massawerkloosheid aldaar (...). (NRC Handelsblad, 7-6-2005)

Alsof eigen *prachtnummers* (...) nog niet genoeg waren, gooide Idol er *krakers* van anderen tussendoor (...) (Jan Vollaard, NRC Handelsblad, 8-6-2005)

In deze voorbeelden wordt gebruik gemaakt van intensiverende substantieven. In het eerste voorbeeld is is *een recept* voor een intensivering van *vergroot de kans op*. *Prachtnummers* en *krakers* intensiveren in vergelijking met meer neutrale *nummers* en *mooie nummers*.

In de volgende voorbeelden zijn intensiverende verba gebruikt:

Hoogervorst (...) beloofde af te treden indien de uitvoering straks *ontaaft* in een chaos. (NRC Handelsblad, 8-6-2005)

Met een sardonische lach *stormt* Billy Idol het podium op. (Jan Vollaard, NRC Handelsblad, 8-6-2005)

Een chaos worden wordt versterkt door in een chaos ontaarden. Snel opkomen wordt versterkt door stormen.

En in de volgende twee voorbeelden zien we intensiverende beeldspraak in *scherpe kantjes wegslijpen* en *over de streep trekken*.

CDA en VVD hebben hooguit wat *scherpe kantjes* kunnen *wegslijpen*.
(NRC Handelsblad, 8-6-2005)

Maar het lukte Metheny en zijn internationale gezelschap musici gisteravond in een uitverkocht Vredenburg om twijfelaars *over de streep te trekken*.
(Amanda Kuyper, NRC Handelsblad, 8-6-2005)

Deze twee voorbeelden zijn overigens typerend voor de meerderheid van de metaforen in ons materiaal: ze zijn weinig origineel, het betreft idiomatische metaforen, die een wat informele evaluatieve stijl markeren. We stuiten ook nog al eens op het probleem dat de grens tussen intensiverende beeldspraak en intensiverende verba niet altijd scherp is te trekken. Veel versteende metaforen zullen niet snel meer als zodanig herkend worden: zijn *ontaarden* en *stormen* in de eerdere voorbeelden intensiverende verba of zijn het ook vormen van beeldspraak?

Originele beeldspraak komen we relatief weinig tegen, zeker niet in commentaren. In recensies treffen we ze iets vaker aan:

Wanneer het rockte, bleek de toevoeging van Stills aan Crosby en Nash echt een meerwaarde, maar *het was dekking zoeken* wanneer hij mooi moest zingen.
(Gijsbert Kamer, *De Volkskrant*, 7-6-2005)

Fotosessies en luchtige interviews met de prijswinnaar van 1994 zouden weinig minder hebben betekend dan *een afrekening in het literaire circuit*. – Voor iemand die zich, met de rug naar het publiek, op papier binnenste buiten heeft durven keren, is distantie tot de buitenwereld immers een *noodverordening*. (Arjan Peters, *De Volkskrant*, 10-6-2005)

Het is vast niet toevallig dat deze intensiverende beelden ontleend zijn aan de sfeer van gewapende conflicten, criminaliteit en rampenbestrijding!

Ik vermoed dat ik u ervan heb overtuigd dat de stilistische middelen die een schrijver kan inzetten om zijn standpunten kracht bij te zetten zeer gevarieerd zijn, maar ik wil u toch ook nog enkele meer algemene inzichten voorhouden die onze eerste inventaris in kwantitatief opzicht heeft opgeleverd.

Intensivering heeft een vage ondergrens

Daarmee bedoel ik dat het vaak niet duidelijk is of een bepaald tekstelement nog wel een beetje of eigenlijk helemaal niet intensificeert. De proef op de som is steeds of het element kan worden weggelaten of vervangen met een minder intensieve uiting als resultaat, maar dat is uiteraard aan enige subjectiviteit onderhevig. Margot van Mulken en ik hebben de analyses onafhankelijk van elkaar uitgevoerd. Heel vaak resulteert dat erin dat de één een intensiverend element identificeert dat de ander ontgaat.

Billy *ontpopt* zich als een *rasentertainer* (...). (Jan Vollaard, *NRC Handelsblad*, 8-6-2005)

Die *rasentertainer* halen we er beiden wel uit, maar over *ontpoppen* waren we het niet eens. Natuurlijk is het wel een vorm van beeldspraak, maar intensificeert het beeld nog iets ten opzichte van een neutrale formulering als: 'Billy blijkt een *rasentertainer* te zijn geworden'? Dergelijke verschillen komen kwantitatief tot uitdrukking in een zeer lage interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van onze eerste analyses.¹⁶ Daar valt misschien met scherpere definities en analyseafspraken nog wel iets aan te doen, maar we zijn ervan overtuigd dat we die vage ondergrens niet helemaal kwijtraken. Ook in de dagelijkse omgang is het verschil tussen *bedankt* en *reuze bedankt* niet altijd substantieel.

Intensivering is genregebonden

We verwachtten vooraf dat er in recensies meer zou worden geïntensiveerd dan in redactionele commentaren. De recensent schrijft voor eigen rekening en maakt van zijn hart geen moordkuil. De hoofdredactionele commentator schrijft namens de krant: er wordt gewikt en gewogen en voorzichtig geformuleerd. Die verwachting bleek ook uit te komen. In recensies komen gemiddeld meer intensiverende elementen voor dan in commentaren. Dat verschil is vooral te danken aan het frequenter gebruik van intensiverende adjectieven en metaforen in recensies.¹⁷

Valt er nu te speculeren over de rol van taalintensiteit in het beïnvloedingsproces? Hoe verhoudt taalintensiteit als stilistisch verschijnsel zich tot theorieën over centrale en perifere verwerking van persuasieve teksten? Stijl in algemene zin kan volgens de eerder behandelde route-theorieën op vier manieren functioneren in het beïnvloedingsproces (zie Hoeken, 1995, 1998):

Stijl kan de aandacht trekken en vasthouden. Zonder aandacht geen verwerking, niet centraal maar ook niet perifeer. Als een onderwerp, een argument of een betoog in de ene versie meer aandacht trekt en vasthoudt dan in de andere is dat kennelijk te danken aan de stijl. *Stijl kan fungeren als perifere cue.* De ontvanger wikt en weegt geen argumenten. Hij laat zich aangenaam verrassen door of ergert zich aan de stijl en past vervolgens de vuist-

regel toe: als het zo mooi, scherp (of slap, bot dan wel irritant) is verwoord, moet de schrijver wel gelijk hebben (of juist niet).

Stijl kan centrale verwerking vergemakkelijken. Als iets eenvoudig onder woorden is gebracht, kan de lezer het gemakkelijker beoordelen en aan zijn eigen kennis relateren. Zo leidt een heldere stijl tot een grondiger evaluatie.

Stijl kan motiveren tot centrale verwerking. Als iets boeiend is geformuleerd, zijn we eerder bereid er energie in te stoppen. Zo leidt een boeiende stijl tot een grondiger evaluatie.

Gelden deze algemene inzichten met betrekking tot de werking van stijl nu ook voor het specifieke verschijnsel taalintensiteit? In alle vier de gevallen speelt stijl een marginale rol: als aandachtstrekker, perifere cue of aanjager/hulpmotor van centrale verwerking. De veronderstelde marginale rol van stijl heeft zelfs geleid tot de onderscheiding van nog een derde route naast de perifere en centrale route in de verwerking van persuasieve boodschappen: de *experiential processing strategy* ofwel de ervaringsroute, voorgesteld door Meyers-Levy & Malaviya.¹⁸ Met name bij reclameboodschappen zouden ontvangers zich laten overtuigen door de aangename ervaring die de verwerking van de boodschap met zich meebrengt. Dat zou gepaard gaan met een minimale cognitieve inspanning, en dan ook minder belastend zijn dan de perifere route, waaraan nog perifere cues en vuistregels te pas komen. De lezer of kijker leunt hier nog verder achterover: als de stijl hem of haar bevalt, gelooft hij het wel. Zo niet, dan gelooft hij het niet.

Ik heb echter de indruk dat we er met taalintensiteit als stilistisch middel niet zo gemakkelijk vanaf komen! Natuurlijk kunnen taalintensiverende elementen de aandacht trekken, de verwerking veraangenamen en de geloofwaardigheid van de bron beïnvloeden. Dan werken de intensiverende middelen als stilistische verfraaiing. Hier is een citaat van Quintilianus op zijn plaats:

Wie met genoegen luistert, let beter op, is eerder bereid iets aan te nemen, wordt meestal ingepakt doordat hij zich amuseert en niet zelden door zijn bewondering meegesleept.

(Quintilianus *Institutio oratoria* VIII.3.5; 2004, p.401.)

Als taalintensivering alleen maar verfraait en meesleept, kan het bij oppervlakkige verwerking zeker zo werken. Maar taalintensivering is ook het middel bij uitstek waarmee een schrijver of spreker zijn positie markeert en de zekerheid uitdrukt over die positie. Dat kan betrekking hebben op de standpunten, maar ook op de argumenten die hij daarvoor gebruikt. Het precies lokaliseren van de positie van de schrijver en het evalueren daarvan maakt deel uit van de zorgvuldige verwerking van argumentatie. Anders gezegd: de verwerking van taalintensivering maakt deel uit van centrale of systematische verwerking en vergt een informatie-intensief verwerkingsproces. Wie een pleidooi voor meer kern-

centrales *achterlijke spierballenpolitiek* noemt, heeft zijn positie wel duidelijk gemaakt maar nog geen argument gegeven. Wie echter beweert dat bij gelijkblijvend energieverbruik meer kerncentrales *absoluut zeker* tot minder CO₂-uitstoot leiden, heeft ook geïntensiveerd, maar tegelijkertijd een in principe controleerbaar argument gegeven. Die intensiverende middelen moeten niet alleen begrepen worden, de afweging van argumenten vraagt hier ook om een evaluatie van intensiveringen. De vraag of de intensivering bijdraagt aan de overtuigingskracht van de boodschap, kan nu niet zo maar met ja of nee beantwoord worden. Dat zal afhangen van de eerder genoemde factoren zoals de geloofwaardigheid van de bron en de afstand tussen het standpunt van de schrijver en dat van de lezer. Hoe groter die afstand hoe kleiner de kans dat intensivering overtuigend werkt.

Intensiverende middelen kennen met andere woorden geen lineair effect. Het is niet altijd: hoe meer, hoe beter. Een uitermate krachtig uitgesproken boodschap kan averechts werken voor een gehoor dat toch al sceptisch staat tegenover de uitgesproken standpunten. Iemand als Jan Marijnissen kan zijn opvattingen met royaal gebruik van intensiverende middelen onder woorden brengen. Hij zal dan zijn eigen achterban en mogelijk een aantal GroenLinkers overtuigen. Een pvda-er wordt er niet warm of koud van en bij een vvd-er werkt het averechts. Dat stilistische middelen geen lineaire effecten hebben, maar dat er steeds op grond van publiek en onderwerp een optimum gezocht moet worden, is ook al zo'n oud retorisch inzicht. Het fraaist komt dat tot uitdrukking bij Demetrius die in *De juiste woorden* een viertal stijlen onderscheidt en bij elke stijl aangeeft hoe die door kan schieten met een ongewenst resultaat. Zo kan de 'krachtige stijl' die we vermoedelijk met het hier besproken verschijnsel taalintensiteit in verband mogen brengen, omslaan in een 'tegenzinwekkende stijl'.¹⁹ i

Ik keer tenslotte terug naar het voorbeeld waarmee ik ook begon:

Het waren mooi verzorgde optredens van David Crosby en Graham Nash, eerder dit jaar in Amsterdam. De samenzang was bij vlagen loepzuiver, en hoewel het duo een nieuwe plaat te promoten had, bleef er genoeg ruimte voor die niet kapot te krijgen liedjes die ze samen of met Stephen Stills en Neil Young op de plaat hadden gezet.

(Gijsbert Kamer. *De Volkskrant*, 7 juni 2005)

U heeft er intussen rustig over na kunnen denken. Voelde u bij eerste lezing al nattigheid? Wat zijn dat voor vreemde intensiveringen? Welke popgroep – hoe bejaard ook – is blij met het compliment *goed verzorgd*? *Bij vlagen loepzuiver* impliceert op zijn minst ook dat er regelmatig goed vals werd gezongen. *Niet kapot te krijgen* liedjes zijn natuurlijk blijvende succesnummers, maar het doet er niet veel meer toe hoe je ze ten gehore brengt. Waren die optredens wel zo geslaagd? Is die hele alinea misschien ironisch

bedoeld? Of is de schrijver hier een minder positief oordeel aan het voorbereiden? Dit is het vervolg:

Hoe gloedvol *Marrakesh Express*, *Long Time Gone* en *Almost Cut My Hair* toen in Paradiso ook klonken, een beetje mat bleef het wel. Wat gemist werd, was een gitaarbeul als Stephen Stills. (Gijsbert Kamer. *De Volkskrant*, 7 juni 2005)

Ook dit spel van intensivering en afzwakking is stijl. Dit kunnen we echt niet meer aan met de minimale cognitieve inspanning die de perifere of ervaringsroute veronderstelt. Dit spel vraagt een grondige verwerking van de tekst en is mede bepalend voor de evaluatie van de gegeven argumenten.

Dames en heren,

Ik hoop u er in het tweede deel van mijn betoog van overtuigd te hebben dat de stilistische middelen waarmee een schrijver zijn standpunt kracht bij kan zetten nader onderzoek verdienen. Daarbij staan drie dingen op de agenda: een goede beschrijving van die middelen, tekstanalytisch onderzoek naar het gebruik ervan in verschillende genres en experimenteel onderzoek naar de perceptie en het effect ervan. Tussen de regels door heb ik u laten zien hoe ik mijn vakgebied, de Taalbeheersing van het Nederlands, opvat.

Toine Braet redigeerde in de afgelopen decennia drie bundels over de stand van zaken in het taalbeheersingsonderzoek. Ze droegen drie verschillende titels:²⁰

Taalbeheersing als nieuwe retorica (Braet, 1980)

Taalbeheersing als tekstwetenschap (Braet & Van de Gein, 1993)

Taalbeheersing als communicatiewetenschap (Braet, 2000)

Het zal u na het voorafgaande niet verbazen dat ik me nog steeds het beste kan vinden in de eerste van die drie.²¹ Nieuwe retorica onderscheidt zich dan in ten minste twee beslissende opzichten van oude retorica:

- Het gaat niet meer alleen over redevoeringen maar over alle genres, niet alleen persuasief overigens, maar ook informatief en instructief.
- Het blijft niet meer beperkt tot adviezen en richtlijnen op basis van (niet te onderschatten) ervaring, maar het gaat ook om fundering van die adviezen in empirisch onderzoek, zowel tekstanalytisch als experimenteel.

In het ideale geval resulteert het onderzoek in goed onderbouwde theoretische inzichten en in retorische adviezen die gebaseerd zijn op intelligente analyse en slimme experimenten.

In het onderwijs in de taalbeheersing van het Nederlands gaat het natuurlijk om een goede beheersing van de moedertaal, maar dat is als doelstelling van een academische opleiding niet genoeg (of het nu Nederlands of Bedrijfscommunicatie betreft). Ik hoop studenten warm te maken voor onderzoek dat heen en weer pendelt tussen theorievorming en praktische toepassing. We kunnen mooie vakken geven als argumentatieanalyse, retorica, persuasieve communicatie en tekstontwerp. Het wordt pas leuk en interessant als we die terreinen in onderzoek met elkaar in verband brengen. En als we kunnen laten zien dat praktische vragen op het gebied van tekstontwerp nieuwe theoretische inzichten vergen en dat oude theorieën soms nieuw onderzoek vragen en tot nieuwe toepassingen kunnen leiden.

Mijnheer de rector magnificus,

Aan het einde van deze openbare les wil ik mij met alle plezier aan de genreconventies conformeren en een aantal mensen bedanken.

Allereerst dank ik het College van Bestuur van de Radboud Universiteit en het bestuur van de Faculteit der Letteren voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik heb dat vertrouwen als een eer beschouwd en heb dan ook met veel plezier en goede moed de overstap van Enschede naar Nijmegen gemaakt.

Bij een gelegenheid als deze dient men traditiegetrouw ook zijn leermeesters te bedanken. Nu heb ik dat negentien jaar geleden al eens gedaan. De hooggeleerde Drop en mijn vader zullen het mij niet kwalijk nemen dat ik dat niet nogmaals doe. De echte leermeesters van de afgelopen jaren wil ik echter wel bedanken. Dat zijn de promovendi die ik in Twente heb mogen begeleiden. Ik noem ze graag bij naam, natuurlijk omdat ik trots op ze ben, maar ook omdat ik van ieder van jullie veel en van ieder weer andere dingen heb geleerd. In volgorde dank ik Uriël Schuurs, Carel Jansen, Michaël Steehouder, Luuk Van Waes, Thea van der Geest, Rien Elling, René von Schomberg, Nicole Ummelen, Menno de Jong, Lisette van Gemert, Joyce Karreman, Rob Klaassen en Annette van den Bosch. Ik ben ervan overtuigd dat ik zonder jullie niet half zo geleerd en voor de Nijmeegse universiteit niet half zo interessant zou zijn geweest. Bedankt voor jullie wijze lessen!

Dat de overstap van Enschede naar Nijmegen mij goed is bevallen, is vooral te danken aan de collega's van de afdelingen Bedrijfscommunicatie en Nederlandse taal en cultuur, die mij met open armen hebben ontvangen en er snel voor hebben gezorgd dat ik mij zowel op de zevende als op de vijfde etage van het Erasmusgebouw thuis voelde. Enkele namen wil ik hier apart noemen. Hooggeleerde Jansen, beste Carel, we kennen elkaar al jaren en hebben in wisselende professionele rollen met elkaar samengewerkt. Ik heb je hier weer opnieuw leren kennen als een zorgzame, enthousiaste en onver-

moebare collega proximus en voorzitter van de afdeling Bedrijfscommunicatie. Het is een genoegen onder jouw leiding te mogen meewerken aan een mooie opleiding en een inspirerend onderzoeksprogramma. Hooggeleerde Hoeken, beste Hans, ondanks het feit dat ik er dik een jaar later mee kom, zal het sommige toehoorders toch niet zijn ontgaan dat mijn oratie dezelfde thema's behandelde als de jouwe vorig jaar: argumentatie en stijl. Een van de redenen om naar Nijmegen te komen, was juist die gedeelde belangstelling én de wetenschap dat wij in vele opzichten over complementaire competenties beschikken. Gelukkig heeft nwo dat ook snel ingezien en ons van een passende subsidie voorzien voor een fantastisch onderzoeksprogramma dat we nu samen met Ester Šorm en Rian Timmers mogen uitvoeren. Dat is een belevenis die me zeer bevalt en na aan het hart ligt. Hooggeleerde Vonk, beste Wietske, jou wil ik graag bedanken voor de hartelijke en doeltreffende wijze waarop je me hebt ingewijd in de bestuurlijke cultuur van de Nijmeegse letterenfaculteit. Ik vind het jammer dat die tijd, tot jouw pensioen in februari vorig jaar, maar zo kort heeft geduurd.

Dan wil ik ook nog enkele zeergeleerde collega's bedanken. Zeergeleerde Hustinx, beste Lettica, met jou deel ik alle zorgen en vreugden over het onderwijs en onderzoek in de taalbeheersing. Ik kan me geen toegewijder en hartelijker collega wensen. Zeergeleerde Van Mulken, beste Margot, samen hebben we een begin gemaakt met onderzoek naar taalintensiteit en ironie. Daar moesten we nog maar een flink aantal jaren mee doorgaan. Zeergeleerde Oosterman, beste Johan, we besturen nu ruim een jaar de afdeling Nederlandse taal en cultuur. Zonder jou zou ik me geen raad weten.

Natuurlijk wil ik ook de huidige promovendi danken: voor het feit dat ze me jong en scherp houden. Ze vormen helaas geen team, want ze zitten verspreid over twee instellingen. Karen Zwijze-Koning en Maaïke van den Haak in Enschede, jullie leveren het volgend jaar een mooi proefschrift af, daar ben ik van overtuigd, zeker ook dankzij Menno de Jong, bij wie ik jullie met een gerust hart kon achterlaten. Ester Šorm, Rian Timmers, Christian Burgers en Vincent Boeschoten in Nijmegen: ik vind het heerlijk om met jullie samen te werken en mee te denken over opzet en eerste resultaten van jullie onderzoek. Zonder jullie zou het maar een saaie boel worden. Jullie projecten vormen een prima tegenwicht tegen allerlei facultair geregeld en geren dat me wel eens meer in beslag neemt dan me lief is.

Last but not least dank ik ook de huiselijke achterban: lieve Liesbeth, Jeroen en Noor, zonder jullie ben ik nergens. Ik dank jullie alledrie voor de steun, de liefde, de afleiding en de tolerantie die me op de been houden, ook als het wel eens tegen zit.

Ten slotte draag ik deze rede op aan de neerlandicus die mij het meest beïnvloed heeft: mijn vader, met wie ik zo'n vijftig jaar geleden in Breda huis aan huis collecteerde voor de Radboud Stichting! Hij zou vandaag met genoegen hebben vastgesteld dat zo'n collecte toch onverwachte vruchten kan afwerpen.

NOTEN

1. Voor schema's als deze zijn nog geen heldere notatieconventies ontwikkeld. Het gaat altijd om een mix van talige en symbolische notatie waarin één of meer premissen en een conclusie worden weergegeven. Ook de mate waarin impliciete vooronderstellingen in het schema worden opgenomen varieert. Het hier gebruikte schema voor argumentatie op basis van autoriteit is een variant op het schema in Schellens (1985, p.186. Zie ook Schellens, 1991). Vergelijkbare maar meer uitgewerkte schema's geven Kienpointner (1992, p. 395) en Walton (1996, p.65).
2. Zie Schellens (1985, p.100). Vrijwel identieke schema's voor voorspellingen op basis van een oorzaak-gevolg-verband geven Kienpointner (1992, p.336) en Walton (1996, p.73).
3. Er zijn typologieën voorgesteld door Hastings (1962), Schellens (1985), Kienpointner (1992), Walton (1996) en Garssen (1997). Allen zijn in meer of mindere mate schatplichtig aan Perelman & Olbrechts-Tyteca (1969), aan Amerikaanse handboeken voor het debatteren en aan de klassieke retorica.
4. Evaluatiecriteria in de vorm van vragen bij argumentatieschema's vinden we bij mijn weten voor het eerst in Amerikaanse debathandboeken. Zie bijvoorbeeld Freeley (1976, 4th edition). Ik probeerde er een systematische uitwerking aan te geven in mijn dissertatie (Schellens, 1985, zie ook Schellens & Verhoeven, 1994). Ook Walton (1996) en Garssen (1997) kozen voor deze aanpak.
5. Dergelijke algemene evaluatievragen zijn aan de orde in de zogenoemde informele logica. (Zie Van Eemeren, Grootendorst & Snoeck Henkemans, 1997, p.219 e.v.) Algemene evaluatievragen zijn ook geformuleerd bij het analysemodel van Toulmin (1958), o.a. in Schellens & Verhoeven (1994, p.67 e.v.)
6. Zie voor het ELM Petty & Cacioppo (1986) en voor het HSM Chaiken (1980) en Eagly & Chaiken (1993). Een uitstekend overzicht van deze theorieën geeft Hoeken (1995 en 1998).
7. Schellens & De Jong (2005) formuleerden de hier gepresenteerde werkhypothese op grond van het voorkomen van verschillende soorten argumentatieschema's in voorlichtingsbrochures. Een vergelijkbare vraag ligt ook ten grondslag aan een aantal experimenten van Van Eemeren e.a., waarin zij nagaan of naïeve taalgebruikers drogredenen als onaanvaardbare vormen van argumentatie onderkennen. (Zie Van Eemeren, Garssen & Meuffels, 2003.)
8. De pilotstudies zijn uitgevoerd in een onderzoekswerkgroep van studenten Bedrijfscommunicatie onder begeleiding van Hans Hoeken, Ester Šorm en Rian Timmers. Ik dank de studenten Ellen Arts, Eva Gerritse, Nadia Hagen, Idske de Jong, Mylene Mesters, Clementine Terhorst en Jamila Valk voor de protocollen waarvan ik hier gebruik maak. De namen van de participanten in de geciteerde protocolfragmenten zijn gefingeerd. Een eerdere pilotstudie verrichtte Christian Burgers in het kader van zijn masterscriptie Bedrijfscommunicatie (Burgers, 2005).
9. Overigens dient zich ook nog een derde mogelijkheid aan. Participanten kunnen ook evaluatiecriteria hanteren op een lager abstractieniveau dan dat van de voorgestelde argumentatieschema's. Het geciteerde protocolfragment zou ook daarvoor een aanwijzing kunnen zijn. Saskia, Karel en Jet lijken de voorspelling (ook) te beoordelen op grond van het gedrag dat ze zelf denken te vertonen. Een dergelijk criterium is natuurlijk alleen van toepassing op voorspellingen over het gedrag van een groep waartoe de ontvanger zichzelf min of meer kan rekenen.

10. Kruglanski & Thompson (1999) laten zien dat informatie over de bron (in het ELM beschouwd als een perifere cue) door proefpersonen die hoog betrokken zijn bij het onderwerp anders verwerkt wordt dan door proefpersonen die dat niet zijn. De hoog betrokken proefpersonen maken onderscheid tussen experts van hoge en van lage kwaliteit, net als tussen argumenten van hoge en lage kwaliteit. Ook de verwerking van broninformatie kan met andere woorden een grondige verwerking van de boodschap vergen. Hustinx & Hoeken (2000) onderzochten de werking van de 'eigen-schuld vuistregel' in fondswervingbrieven. Hoewel het woord vuistregel (heuristiek) hier staat voor perifere verwerking, vergt toepassing van de regel mijns inziens een grondige en op evaluatie gerichte verwerking van de geboden informatie.
11. Zie Leeman & Braet (1987) voor een uiteenzetting over de topenleer en natuurlijk Quintilianus (2001, p.250-262).
12. Onrust, Verhagen & Doeve (1993) en Burgers & De Jong (1997) hebben gezorgd voor hernieuwde interesse in stijl. De gegroeide belangstelling voor stilistisch onderzoek blijkt onder meer uit een recent themanummer van het *Tijdschrift voor Taalbeheersing* (Snoeck Henkemans & Van Eemeren, 2005).
13. Zie Burgoon, Jones & Stewart (1975), Hamilton, Hunter & Burgoon (1990) en Aune & Kikuchi (1993). Het onderzoeksthema stamt al uit de jaren zestig: zie Bowers (1966) én Drop e.a. (1972)!
14. Renkema (1997) onderzocht de intensiveringen in zakelijke versus beeldende beschrijvingen die proefpersonen gaven van enkele reeksjes striptekeningen. Pander Maat (2004) onderzocht wervende elementen in persberichten en het lot daarvan in krantenpublicaties. Beiden ontwikkelden daarvoor een categorisering van intensiveerders, waar wij dankbaar gebruik van maakten. Zie Van Mulken & Schellens (te verschijnen) voor de eerste resultaten.
15. Er lopen in het onderzoek naar taalintensiteit twee verschijnselen door elkaar: de versterking van waardeoordelen ('Dat is een *uitermate* verheugend resultaat.') en de verrijking van beschrijvende uitspraken met waardeoordelen ('Het bedrijf boekte een winst van *maar liefst* 3 miljard euro.'). Ook in onze eigen analyses hebben we de grens daartussen nog niet scherp getrokken.
16. In de twee analyses die we onafhankelijk van elkaar uitvoerden, werd slechts 44 procent en 36 procent van alle gevonden intensiveerders door ons beiden als zodanig geïdentificeerd.
17. Het aantal intensiverende adjectiva was in recensies bijna twee keer zo groot als in hoofdredactionele commentaren. Het aantal metaforen was in recensies 60 procent groter dan in commentaren. Zie Van Mulken & Schellens (te verschijnen).
18. Zie Meyers-Levy & Malaviya (1999).
19. Zie Demetrius (2000).
20. De drie bundels (Braet, 1980; Braet & Van de Gein, 1993 en Braet, 2000) geven een mooi beeld van de geschiedenis van de taalbeheersing in de afgelopen decennia.
21. Tot mijn eigen verrassing hield ik ook in mijn Twentse oratie al een pleidooi voor een retorische benadering (Schellens, 1986). Diezelfde oriëntatie noemde ik toen ook technologisch. Dat zou ik nu niet meer doen, vooral omdat die term in te veel verschillende betekenissen kan worden gebruikt. In de sindsdien gegroeide belangstelling voor tekstontwerp zijn de retorische en technologische aspecten van het onderzoek fraai bij elkaar gekomen. Zie ook de oratie van Jansen (1999).
22. Zie Hoeken (2005).

LITERATUUR

- Aune, R.K. & T. Kikuchi (1993). Effects of language intensity similarity on perceptions of credibility, relational attributions, and persuasion. *Journal of Language and Social Psychology*, 12, 224-237.
- Bowers, J.W. (1966). Language and argument. In: G.R. Miller & T.R. Nilsen (Eds.) *Perspectives on argumentation* (pp. 156-175). Chicago: Scott, Foresman and Company.
- Braet, A. (1980) (Red.) *Taalbeheersing als nieuwe retorica. Een historisch, programmatisch en bibliografisch overzicht*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Braet, A. & A. van de Gein (Red.) (1993). *Taalbeheersing als tekstwetenschap. Terreinen en trends*. Dordrecht: ICG Publications
- Braet, A. (2000). *Taalbeheersing als communicatiewetenschap. Een overzicht van theorievorming, onderzoek en toepassingen*. Bussum: Coutinho.
- Burger, P., & J. de Jong (1997). *Handboek Stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*. Groningen: Martinus Nijhoff.
- Burgers (2005). 'Omdat hij het zegt!' Een focusgroeponderzoek naar evaluatiecriteria van expertevidentie bij leken. Master-scriptie Bedrijfscommunicatie. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Burgoon, M., S.B. Jones & D. Stewart (1975). Toward a message-centered theory of persuasion: Three empirical investigations of language intensity. *Human Communication Research*, 1, 240-256.
- Chaiken, S. (1980). Heuristic versus systematic information processing and the use of source versus message cues in persuasion. *Journal of Personality and social Psychology*, 39, 752-766.
- Demetrius (2000). *De juiste woorden*. (vertaling D.M. Schenkeveld). Groningen: Historische Uitgeverij.
- Drop, W., J. Kuitenbrouwer, P. Schellens, G. Verhoeven, H. Voet, A. Vree, H. Wientjes & I. Zinkstok (1972). *Over overtuigen. Een oriëntatie in de persuasieve communicatie*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Eagly, A.H. & S. Chaiken (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth TX: Harcourt Brace Jovanovich.
- Eemeren, F.H. van, B. Garssen & B. Meuffels (2003). De pragma-dialectische argumentatieschemaregel empirisch onderzocht. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 25, 158-180.
- Freeley, A.J. (1976). *Argumentation and debate. Rational decision making*. (4th edition) Belmont, Calif.: Wadsworth.
- Garssen, B. (1997). *Argumentatieschema's in pragma-dialectisch perspectief. Een theoretisch en empirisch onderzoek*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam: IFOIT.
- Hamilton, M.A., J.E. Hunter & M. Burgoon (1990). An empirical test of an axiomatic model of the relationship between language intensity and persuasion. *Journal of Language and Social Psychology*, 9, 235-255.
- Hastings, A.C. (1962) *A reformulation of the modes of reasoning in argumentation*. Ph.D. Dissertation. Northwestern University, Evanston, Ill.
- Hoeken, H. (1995). *The design of persuasive texts: Effects of content, structure, and style*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant: Tilburg.
- Hoeken, H. (1998). *Het ontwerp van overtuigende teksten. Wat onderzoek leert over de opzet van effectieve reclame en voorlichting*. Bussum: Coutinho.
- Hoeken, H. (2005). *Overtuigende taal*. Oratie Radboud Universiteit, Nijmegen.

- Hustinx, L. & H. Hoeken (2000). De eigen-schuldvuistregel en ernst van de aandoening bij fondswerving. *Taalbeheersing*, 22, 309-323.
- Jansen, C.J.M. (1999). *Zo werkt dat. Het ontwerp van instructieve teksten*. Oratie Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Kienpointner, M. (1992). *Alltagslogik. Struktur und Funktion von Argumentationsmustern*. Stuttgart-Bad Constatt: Frommann-Holzboog.
- Kruglanski, A.W. & E.P. Thompson (1999). Persuasion by a single route: a view from the unimodel. *Psychological Inquiry*, 10, 83-109.
- Leeman, A.D. & A. Braet (1987). *Klassieke retorica. Haar inhoud, functie en betekenis*. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Meyers-Levy, J. & P. Malaviya (1999). Consumers' processing of persuasive advertisements. An integrative framework of persuasion theories. *Journal of Marketing*, 63, 45-60.
- Mulken, M. van & P.J. Schellens (te verschijnen). Overtuigend? Een stilistische analyse van persuasieve teksten. In: B. Hendriks, H. Hoeken & P.J. Schellens (Red.) (2006). *Studies in taalbeheersing* 2. Assen: Van Gorcum.
- Onrust, M., A. Verhagen & R. Doeve (1993). *Formuleren*. Houten: Bohn-Stafleu Van Loghum.
- Pander Maat, H. (2004). Wervend taalgebruik in persberichten - werkt het? Hoe journalisten omgaan met persberichten in de luchtvaartsector. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 26, 207-223.
- Perelman, Ch. & L. Olbrechts-Tyteca (1969). *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. Notre Dame/London: University of Notre Dame Press.
- Petty, R.E., & J.T. Cacioppo (1986). *Communication and persuasion. Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer.
- Quintilianus (2001). *De opleiding tot redenaar*. (vertaling P. Gerbrandy). Groningen: Historische Uitgeverij.
- Renkema, J. (1997). Geïntensiveerd taalgebruik: een analyseschema. In H. Van den Bergh, D. Janssen, N. Bertens & M. Damen (Eds.), *Taalgebruik ontrafeld* (pp. 495-504). Dordrecht: Foris Publications.
- Schellens, P.J. (1985). *Redelijke argumenten. Een onderzoek naar normen voor kritische lezers*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht. Dordrecht: Foris.
- Schellens, P.J. (1987). *Taalwetenschap en de taal van de wetenschap*. Oratie Universiteit Twente: Enschede.
- Schellens, P.J. (1991). De argumenten *ad verecundiam* en *ad hominem*. Aanvaardbare drogredenen? *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 13, 134-144.
- Schellens, P.J. & M. de Jong (2004). Argumentation schemes in persuasive brochures. *Argumentation*, 18, 295-323.
- Schellens, P.J. & Verhoeven, G. (1994). *Argument en tegenargument. Analyse en beoordeling van betogende teksten*. (tweede druk) Groningen: Martinus Nijhoff.
- Snoeck Henkemans, F. & F. van Eemeren (2005). Stijl en overtuigingskracht. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27, 169-171.
- Toulmin, S. (1958) *The uses of argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Walton, D.N. (1996). *Argumentation schemes for presumptive reasoning*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

